

ФІЛОСОФІЯ

УДК 14:(316.48+316.83)

О. Г. Данильян, доктор філософських наук, професор

ПОЛІТИЧНА ВЛАДА ЯК МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТІВ У СУЧАСНИХ СУСПІЛЬСТВАХ

Розглянуто особливості політичної влади як певного механізму регулювання конфліктів у сучасних суспільствах. Констатовано, що механізм регулювання конфліктів у політичній сфері є жорстко інституціоналізованим, тобто існує у формі державно-правових інститутів. Виділено три типи механізмів регулювання конфліктів у сучасному суспільстві: демократичний, тоталітарний та трансформаційний.

Ключові слова: політична влада, механізм регулювання конфліктів, соціальний конфлікт, тоталітарне суспільство, демократичне суспільство, трансформаційне суспільство.

Актуальність проблеми. Відомо, що серед багатьох функцій політико-правових інститутів однією з найважливіших є функція забезпечення функціонування суспільства як системи. Проблема забезпечення функціонування суспільства жорстко пов'язана також із питанням про створення ефективних механізмів регулювання й управління конфліктами та з обґрунтуванням напрямів їхньої оптимізації.

Ще класики теорії конфлікту висловлювали думку, що хоча суперечності і конфлікти є неминучими подіями, які складають невід'ємну частину соціально-політичного життя, а все ж кожний окремих конфлікт так чи інакше завершується [12, р. 85]. Але тільки останніми десятиріччями через певні причини сформувався переконання, що розв'язання соціально-політичних суперечностей, конфліктів не може бути автоматичним або стихій-

ним процесом. Це процес, який вимагає управлінського впливу, створення ефективних інститутів, органів, які могли б своєчасно мінімізувати негативні наслідки загострення суперечностей і вплив деструктивних конфліктів. У сучасному суспільстві такими інститутами насамперед виступають політико-правові інститути, що у даному випадку можуть розглядатися як механізми врегулювання конфліктів, консолідації суспільства. Особливо ця ідея є слушною для політико-правових інститутів суспільств, які знаходяться на трансформаційному етапі свого розвитку і для яких це питання є не просто актуальним, а життєво важливим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На тісний взаємозв'язок, навіть тотожність цих двох процесів (процесу реалізації політичної влади, управління у сфері політичного життя і процесу регулювання, управління конфліктами), вказували багато мислителів, учених, починаючи зі стародавності і закінчуючи сучасною епохою.

Так, уже в Давньому Китаї Конфуцій і Мо-цзи, звертаючи увагу на божественну і природні сторони походження влади, обґрунтовували необхідність її існування як механізму розв'язання наявних у суспільстві колізій, підтримання порядку в спілкуванні між людьми, особливо пов'язаних відносинами домінування і підпорядкування.

Близький до цього погляд на сутність політичної влади мав Аристотель, який у роботі «Політика» стверджував, що владний механізм необхідний для організації і регулювання «спілкування між людьми», оскільки «верховна влада повсюди пов'язана з порядком державного управління» [1, IV, с. 455].

У Новий час розуміння державної влади як доцільного механізму регулювання конфліктів знайшло своє розгорнуте обґрунтування в теорії «суспільного договору». Наприклад, один з його творців Т. Гоббс писав про необхідність організації загальної державної влади шляхом взаємної угоди людей для подолання природного стану «війни всіх проти всіх» [3, с. 311].

Цінні ідеї про політичну владу як механізм підтримання порядку і згоди між людьми, оптимального управління і регулювання конфліктів у суспільствах містяться в працях Ф. Бекона, Дж. Локка, Ш. Л. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, Г. В. Ф. Гегеля, К. Маркса, Г. Морґентау і багатьох інших філософів [4; 7].

Уже в нинішній час цією проблематикою активно займалися прихильники системної і структурно-функціональної концепції суспільства Т. Парсонс, Д. Істон, Г. Алмонд, М. Крозье та ін. Наприклад, за Т. Парсонсом, влада — це особлива інтегративна властивість соціальної системи, яка має за мету підтримання цілісності цієї системи, координацію спільних колективних цілей з інтересами окремих елементів, а також яка забезпечує функціональну взаємозалежність підсистем суспільства на підставі консенсусу громадян і легітимації лідерства [9, с. 66–67].

Творці концепцій «позитивно-функціонального конфлікту» (Л. Козер) і «конфліктної моделі суспільства» (Р. Дарендорф) та їхні послідовники розглядають політичну владу як основний «стабілізатор» у системі суспільних відносин, який забезпечує шляхом регулювання конфліктів, що постійно виникають у суспільстві з приводу розподілу і перерозподілу обмежених ресурсів, соціальну рівновагу і політичний консенсус.

Близьку до цих концепцій позицію займають і послідовники комунікативної теорії (Х. Арендт, Ю. Хабермас). Наприклад, Ю. Хабермас дотримується погляду, за яким влада є тим макромеханізмом опосередкування конфліктів, що виникають між публічною і приватною сферами життя, який поряд із грошима і солідарністю забезпечує відтворення природних каналів комунікацій між політичними суб'єктами [11, с. 124].

Виклад основного матеріалу. Використовуючи такі підходи, можна констатувати, що з позиції соціальної філософії політична влада — це публічний, легітимізований механізм регулювання конфліктів у соціальному житті суспільства, що спирається на специфічні прийоми, засоби та апарат державного примушення. До цих специфічних прийомів і засобів регулювання конфліктів у політичній сфері можна віднести: засоби виробництва, інформацію, засоби мас-медіа, гроші, зброю тощо. Вирішальним засобом застосування влади, на думку багатьох дослідників, виступає монополія на фізичне насильство, як внутрішнє (право покарання), так і зовнішнє (право на війну).

Важливо також підкреслити, що механізм регулювання конфліктів у політичній сфері є жорстко інституціоналізованим, тобто існує у формі державно-правових інститутів: права, держави, уряду, парламенту, судових органів тощо. Вся діяльність цих закладів з попередження, розв'язання, регулювання, а також відтворення низки конфліктів становить найважливішу функцію політичної системи суспільства [5, с. 202].

Оскільки системи політичної влади в сучасному суспільстві є різноманітними (розрізняють демократичні системи, ліберальні, авторитарні, тоталітарні, перехідні та ін.), то логічно припустити, що кожній політичній системі властивий свій специфічний механізм регулювання конфліктів, який опосередковується ідеологічними настановами правлячої верстви, панівним способом виробництва, рівнем відкритості або закритості суспільства, характером соціальних зв'язків (пластичні або ригідні), рівнем легітимності режиму та деякими іншими обставинами. Такий підхід підтримується й іншими дослідниками. «Слід підкреслити, — зауважують із цього приводу П. Бергер і Т. Лукман, — що концептуальні механізми підтримання універсуму самі є продуктами соціальної діяльності, подібно всім формам легітимності, і дуже рідко їх можна зрозуміти незалежно від діяльності спільності,

що розглядається. Зауважимо, що успіх певних концептуальних механізмів залежить від влади, якою наділені ті, хто керує цими механізмами» [2, с. 178].

Для концепції нашого дослідження важливо встановити особливості механізму регулювання конфліктів у трансформаційних суспільствах, у тому числі в Україні, що у свою чергу передбачає аналіз особливостей регулювання конфліктів у початковій і кінцевій точках їхнього перехідного періоду, тобто в тоталітарній і демократичній системах.

Як відомо, у суспільстві тоталітарного типу конфлікт не визнається. Він виключається з галузі регулювання суспільних відносин і замінюється односторонністю та повною згодою із системою влади, що існує. Це пояснюється тим, що сутнісною характеристикою тоталітарного режиму є монополізм у всіх сферах життя суспільства. Його значення полягає у тому, що різко зростає кількість суб'єктів, які приймають рішення в будь-якій сфері діяльності. Панівне становище суб'єкта-монополіста забезпечує йому абсолютну владу і повну свободу дій у досягненні поставлених цілей. У результаті цього монополізму політична система тоталітаризму втрачає обмежувачі помилкових рішень, вона не спроможна створити механізми зворотних зв'язків, інституціональні засоби тиску на владні структури.

Якщо йти за визначенням, за яким соціальний конфлікт — це вияв соціальної діяльності, самоорганізації суспільства, то доведеться констатувати, що в системі, де владні структури монополізували права і можливості на будь-яку суспільну діяльність, де зв'язки і відносини здебільшого вертикальні (тобто соціальні спільності взаємодіють безпосередньо з владою, а не одна з одною), легальні соціальні конфлікти практично неможливі. Але у прихованій, перетвореній формі вони існують і в умовах тоталітарної політичної системи.

Звичайно, і тоталітарна політична система створює свій специфічний механізм регулювання конфліктів. Однак у цьому механізмі деструкція серед форм регулювання конфліктів відіграє переважну роль, оскільки успішніше за все тоталітаризм вирішує руйнівні завдання (заборонити, ліквідувати, стерти грань тощо). Як слушно зазначають М. Фарукшин і А. Юртаєв, універсальний механізм розв'язання проблем при тоталітаризмі — «це їх деструктуризація: суспільна структура розщеплюється, дезінтегрується, знищується складність, стирається багатокольоровість соціальної тканини суспільства» [10].

Відсутня у тоталітарного режиму й система обмежувачів — морального, правового, соціального характеру, яка контролює правомірність тих чи інших технологій у розв'язанні конфліктів.

Таким чином, у рамках тоталітарної політичної системи, в якій соціальні конфлікти придушуються або ж розв'язуються силовим шляхом, не може

бути вироблена культура ненасильницького цивілізованого вирішення спірних проблем. У результаті тоталітарна система виявляється безпорадною перед необхідністю розв'язання внутрішніх суперечностей і конфліктів, іманентних будь-якому суспільству. Тому різкий сплеск соціальної конфліктності, який є наслідком руйнування режиму тоталітарної влади, застає і владні структури, і суспільну свідомість знезацька.

Отже, політичну систему тоталітаризму можна охарактеризувати як механізм розв'язання політичних конфліктів шляхом їх придушення, «відміни», а в деяких випадках і «розпалювання» з метою виправдання наступних репресій чи знищення однієї або обох сторін, що беруть участь у конфлікті.

У суспільстві ж демократичного типу однією з найважливіших властивостей є визнання припустимості конфлікту і різноманіття інтересів, що не збігаються. У демократичній системі конфлікти вбудовуються в її інститути, легальний механізм зміни влади, відіграють позитивну роль стимулятора розвитку. Така система, визнаючи конфлікти як об'єктивну реальність суспільної групи, створює умови для їх запобігання і регулювання.

Важливо відзначити, що в демократичній політичній системі більшість конфліктів розв'язуються не державою, а іншими політичними і неполітичними інститутами. Держава бере участь у розв'язанні соціальних конфліктів у таких випадках:

1) конфлікти погрожують серйозно порушити інтереси людей, які не беруть участі в них;

2) здійснення людьми, що беруть участь у конфлікті, актів насильства, неприпустимих з боку закону;

3) загроза перетворення конфлікту на причину масового, тривалого насильства одних членів суспільства над іншими [8, с. 50].

Тобто в демократичній системі держава становить лише один із механізмів саморегулювання суспільства, заснованого на політичній, економічній та духовній свободі індивіда. Таке суспільство називається громадянським. Специфічні інтереси соціальних груп у такому суспільстві опосередковано виражаються в діяльності суспільних організацій — профспілок, політичних партій, масових рухів та ін.

Таким чином, демократію можна уявити як особливий механізм регулювання політичних конфліктів, який функціонує шляхом відкритого зіставлення інтересів соціальних груп, верств, їх змагальності в галузі політичних відносин, боротьбі за вплив на владу і участь у ній.

Порівняння двох типів механізму регулювання політичних конфліктів — демократичного і тоталітарного — дозволяє зробити висновок про їх несумісність, а отже, неможливість швидкого переходу від одного типу до іншого. Політичні системи більшості трансформаційних суспільств (за винятком тих,

де закріпилися авторитарні режими), які поєднують несумісні принципи тоталітаризму і демократії, не спроможні створити ефективні механізми регулювання політичних конфліктів. З одного боку, ці режими недостатньо авторитарні, щоб повністю придушити вияв групових інтересів репресивними методами (аж до терору — єдиного варіанта остаточного «розв'язання» соціальних проблем), а з другого — вони не настільки демократичні, щоб могли піти на поступки з метою досягнення соціального консенсусу або компромісу для забезпечення стабільності політичної системи. Внаслідок цього посттоталітарні системи створюють передумови для більш чіткого вияву в політичній сфері різних субкультур, носіями яких є різні професійні, національні, релігійні, вікові, територіальні та інші групи. Суспільство розколюється на групи з інтересами, які не збігаються, а нерідко й протистоять, а також особливо різко виявляють себе у сфері міжетнічних відносин. Однак трансформаційне суспільство не спроможне вжити радикальних заходів, щоб розв'язати проблеми цих соціальних груп і тим більше створити ефективний механізм урегулювання цих конфліктів. У цьому — одна з причин еволюції трансформаційних режимів у бік авторитаризму, підсилення ролі армії в політичному житті, німіцності політичних систем, що виникли після краху тоталітаризму. Відсутність легітимних механізмів урегулювання таких колізій створює загрозу посилення використання державою потенціалу фізичного насильства, що у свою чергу викликає ще більш сильну відповідну реакцію, наприклад, під час спроби в такий спосіб ліквідувати етнонаціональні конфлікти.

Висновки. Особливості формування механізмів регулювання політичних конфліктів у перехідних системах пов'язуються перш за все з труднощами перетворення деструктивних механізмів, притаманних тоталітаризму, на правові, консенсусні механізми, які переважають у демократичному суспільстві, а також із браком досвіду, культури регулювання конфліктів у трансформаційному суспільстві, відсутністю в ньому легітимних технологій розв'язання багатьох конфліктів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель. Сочинения : в 4 т. / Аристотель ; АН СССР, Ин-т философии. – М. : Мысль, 1975–1983. – Т. 1 : Метафизика; О душе, 1975. – 550 с.
2. Бергер П. Социальное конструирование реальности: трактат по социологии знания : пер. с англ. / П. Бергер, Т. Лукман. – М. : Моск. филос. фонд и др., 1995. – 323 с.
3. Гоббс Т. Избранные произведения : пер. с лат. и англ. : в 2 т. / Т. Гоббс ; АН СССР, Ин-т философии. – М. : Политиздат, 1989. – Т. 1. – 621 с.
4. Данильян О. Г. Развитие взглядов на общество и его противоречия в истории философской мысли / О. Г. Данильян. – Харьков : ХВУ, 1997. – 55 с.

5. Данильян О. Г. Соціальні протиріччя у посттоталітарних системах: методологія дослідження та розв'язання / О. Г. Данильян. – Харків : Основа, 1998. – 253 с.
6. Данильян О. Г. Місце та функції конфліктів у трансформаційний період розвитку суспільства / О. Г. Данильян // Вісн. Нац. ун-ту «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія / редкол.: А. П. Гетьман та ін. – Х. : Право, 2014. – Вип. 2 (21). – С. 5–12.
7. Дегтярев А. А. Политическая власть как регулятивный механизм социального общения / А. А. Дегтярев // Полис. – 1996. – № 3. – С. 108–120.
8. Куприяшин Г. Л. Политическая модернизация / Г. Л. Куприяшин. – М. : Наука, 1991. – 144 с.
9. Осипова Е. В. Власть: отношение или элемент системы? (Реляционистские и системные концепции власти в немарксистской политологии) / Е. В. Осипова // Власть: очерки современной политической философии Запада. – М. : Высш. шк., 1989. – С. 65–94.
10. Фарукшин М. Х. Противоречия демократизации в условиях реформирования / Х. М. Фарукшин, А. Н. Юртаев // Соц.-полит. науки. – 1991. – № 11. – С. 3–11.
11. Хабермас Ю. Отношения между системой и жизненным миром в условиях позднего капитализма : пер. с англ. / Ю. Хабермас // Thesis. – 1993. – Т. 1, вып. 2. – С. 123–136.
12. Coser L. A. (ed) Political sociology: Selected essays / L. A. Coser. – N. Y. : Published by Harper Torchbook, 1966. – 274 p.

ПОЛИЧЕСКАЯ ВЛАСТЬ КАК МЕХАНИЗМ РЕГУЛИРОВАНИЯ КОНФЛИКТОВ В СОВРЕМЕННЫХ ОБЩЕСТВАХ

Данильян О. Г.

Рассмотрены особенности политической власти как определенного механизма регулирования конфликтов в современных обществах. Констатируется, что механизм регулирования конфликтов в политической сфере жестко институционализован, т. е. существует в форме государственно-правовых учреждений. Выделены три типа механизмов регулирования конфликтов в современном обществе: демократический, тоталитарный и трансформационный.

Ключевые слова: *политическая власть, механизм регулирования конфликтов, социальный конфликт, тоталитарное общество, демократическое общество, трансформационное общество.*

POLITICAL POWER AS MECHANISM OF THE REGULATION CONFLICT IN MODERN SOCIETY

Danilian O. G.

Particularities political authorities are considered as determined mechanism of the regulation conflict in modern society. It is done conclusion that mechanism of the regulation

conflict in political sphere hard institutionalization that is to say exist in the form state-legal institutions. Stand out three types mechanism regulations conflict in modern society: democratic, totalitarian and transformational type.

Key words: *political power, mechanism of the regulation conflict, social conflict, totalitarian society, democratic society, transformational society.*

УДК 316.75:1

І. В. Владленова, доктор філософських наук, доцент

МІФОРЕЛІГІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ІДЕОЛОГІЇ

Проаналізовано міфореелігійні аспекти формування ідеології. Показано, що сучасна масова культура народжує нові міфи, здатні змінювати реальність на користь тих чи інших соціальних, політичних, культурних запитів. Наведено особливості логіки міфореелігійного мислення, яке пов'язане з чуттєвим сприйняттям дійсності. У сучасному світі міфореелігійне мислення може формуватися під впливом різних ідеологічних програм.

Ключові слова: *міфологія, релігія, ідеологія, масова культура, політика.*

Актуальність проблеми. Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю аналізу, по-перше, сутності смислової кризи сучасної цивілізації, що породжує потребу в нових духовних орієнтирах, і по-друге, активізацією міфологічного мислення, яке формується у взаємодії з ідеологічними програмами. **Метою статті** є виявлення особливості логіки міфореелігійного мислення, пошуки зв'язку між його актуалізацією в ідеології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міф як феномен культури вивчається в руслі різних підходів: історико-культурологічному (С. Аверінцев, Д. Лихачов, О. Лосєв, Д. Кемпбелл, С. Токарев, М. Фуко, М. Еліаде та ін.); етнографічному (К. Армстронг, Ю. Бородай, А. Наговіцин, Е. Тайлор, Дж. Фрезер та ін.); філологічному (В. Іванов, Е. Мелетинський, В. Пропп, В. Топоров, О. Фрейденберг та ін.); структурно-семіотичному (Р. Барт, Ю. Кристева, К. Леві-Строс, Ю. Лотман, Б. Успенський та ін.). Акцент на взаємному зв'язку міфологічного та ідеологічного ставиться в роботах у галузі соціології релігії, головним чином у працях М. Вебера, П. Бергера,